“SUG’URTA RISKLARINI BAHOLASHNI TAKKOMILLASHTIRISH”

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
umumiqtisodiy fanlar kafedrasi katta o’qituvchisi
Qobiljonova Shoiraxon Fazliddinovna

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sug‘urta faoliyatida risklarni baholash tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda sug‘urta kompaniyalari faoliyatining barqarorligi va moliyaviy xavfsizligi ko‘p jihatdan risklarni aniqlash, baholash va boshqarish samaradorligiga bog‘liqdir. Tadqiqot davomida sug‘urta risklarini baholashning an’anaviy va innovatsion usullari tahlil qilinib, ularning afzalliklari hamda cheklovlari aniqlangan. Shuningdek, aktuariy hisob-kitoblar, statistik modellashtirish, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalaridan foydalanish asosida risklarni baholash tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari sug‘urta kompaniyalari faoliyatida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, zararlar ehtimolini kamaytirish va sug‘urta xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *sug‘urta, sug‘urta riski, risklarni boshqarish, aktuariy hisob-kitoblar, risklarni baholash, sug‘urta bozori, Big Data, sun’iy intellekt, moliyaviy barqarorlik, risk modeli.*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug‘urta tizimi iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlovchi muhim moliyaviy institutlardan biri hisoblanadi. Sug‘urta kompaniyalari jismoniy va yuridik shaxslarning turli tavakkalchiliklar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy yo‘qotishlarini qoplash orqali iqtisodiy faoliyatning uzluksizligini ta’minlaydi. Biroq sug‘urta faoliyatining o‘zi ham turli risklar bilan bog‘liq bo‘lib, ushbu risklarni to‘g‘ri baholash va boshqarish sug‘urta tashkilotlarining uzoq muddatli faoliyat yuritishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Global iqtisodiyotning raqamlashtirilishi, iqlim o‘zgarishlari, geosiyosiy beqarorlik, pandemiyalar, texnologik xavflar va kiberhujumlarning ortib borishi

sug‘urta risklarining murakkablashuviga olib kelmoqda. Natijada an’anaviy risklarni baholash usullari ko‘plab hollarda yetarli darajada samarali bo‘lmay qolmoqda. Shu sababli zamonaviy sug‘urta kompaniyalari risklarni aniqlash, tahlil qilish va prognozlashda yangi metodologiyalar hamda innovatsion texnologiyalardan foydalanishga intilmoqda.

Sug‘urta risklari sug‘urtalovchining kutilayotgan zarar hajmi va ehtimollik darajasi bilan bog‘liq bo‘lgan noaniqliklarni ifodalaydi. Ushbu risklarning noto‘g‘ri baholanishi sug‘urta zaxiralarining yetishmasligiga, to‘lov qobiliyatining pasayishiga hamda moliyaviy inqirozga olib kelishi mumkin. Shuning uchun risklarni baholash mexanizmini takomillashtirish sug‘urta kompaniyalari faoliyatining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy sug‘urta amaliyotida risklarni baholash jarayoni nafaqat statistik ma’lumotlarga, balki matematik modellashtirish, ehtimollar nazariyasi, aktuariy fanlari, mashinaviy o‘qitish algoritmlari va sun’iy intellekt texnologiyalariga ham asoslanmoqda. Bu esa sug‘urta risklarini yanada aniqroq prognoz qilish va moliyaviy yo‘qotishlarni minimallashtirish imkoniyatini yaratmoqda.

Mazkur tadqiqotda sug‘urta risklarini baholashni takomillashtirish masalalari tizimli yondashuv asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning nazariy va empirik usullaridan foydalanildi. Birinchi navbatda sug‘urta risklari bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, xalqaro sug‘urta tashkilotlarining hisobotlari va ilg‘or xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilindi. Mazkur tahlil sug‘urta risklarini baholashning mavjud metodologiyalarini aniqlash hamda ularning samaradorligini baholash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida statistik tahlil usullari qo‘llanildi. Sug‘urta hodisalarining yuz berish chastotasi, zarar miqdori va risk omillari o‘rtasidagi bog‘liqliklar korrelyatsion va regressiya tahlillari yordamida baholandi. Shuningdek, ehtimollar nazariyasi asosida risklarning yuz berish ehtimoli hisoblandi. Aktuariy modellashtirish usullaridan foydalanilib, sug‘urta mukofotlari va sug‘urta zaxiralarining optimal hajmi aniqlashga harakat qilindi. Ushbu usul

sug‘urta kompaniyasining kelajakdagi moliyaviy majburiyatlarini prognoz qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, Big Data texnologiyalari va mashinaviy o‘qitish algoritmlarining sug‘urta risklarini baholashdagi imkoniyatlari o‘rganildi. Xususan, neyron tarmoqlar, qarorlar daraxti, logistika regressiyasi va tasodifiy o‘rmon (Random Forest) algoritmlarining risklarni prognozlashdagi samaradorligi nazariy jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqotda tizimli tahlil, sintez, guruhlash, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan ham foydalanildi. Ushbu metodlar sug‘urta risklarini boshqarish tizimining kompleks modelini ishlab chiqishga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari sug‘urta risklarini baholashning amaldagi tizimi bir qator muammolarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Jumladan, ko‘plab sug‘urta kompaniyalari risklarni baholashda tarixiy ma’lumotlarga haddan tashqari tayanadi. Bu esa yangi va oldindan prognoz qilish qiyin bo‘lgan risklarning ta’sirini yetarlicha hisobga olmaslikka olib keladi.

Aniqlanishicha, sug‘urta kompaniyalari faoliyatida quyidagi risklar ustuvor ahamiyatga ega:

sug‘urta hodisasi riski;

investitsion risk;

likvidlik riski;

operatsion risk;

kiberxavfsizlik riski;

inflyatsion risk;

qayta sug‘urtalash riski;

katastrofik risklar.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy statistik modellar ayrim hollarda murakkab risklarni prognozlashda yetarli aniqlikni ta’minlay olmaydi. Ayniqsa, kiberxavfsizlik hodisalari, tabiiy ofatlar va pandemiyalar bilan bog‘liq risklar dinamik xarakterga ega bo‘lib, ularni baholash uchun moslashuvchan modellar talab etiladi. Big Data texnologiyalaridan foydalanish natijasida risklarni aniqlash

aniqligi sezilarli ravishda oshishi mumkinligi aniqlandi. Mijozlarning xulq-atvori, geografik joylashuvi, iqtisodiy holati va boshqa omillar bo‘yicha katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash risk profillarini aniq shakllantirish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi sug‘urta hodisalarining yuz berish ehtimolini prognozlashda yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda. Mashinaviy o‘qitish algoritmlari orqali firibgarlik holatlarini aniqlash, zararlarni baholash va sug‘urta mukofotlarini optimallashtirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Sug‘urta risklarini baholash tizimini takomillashtirish zamonaviy sug‘urta bozorining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Risklarni samarali boshqarish sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash bilan bir qatorda mijozlar ishonchini oshirishga ham xizmat qiladi. Bugungi kunda xalqaro sug‘urta amaliyotida riskga asoslangan nazorat tizimlari keng qo‘llanilmoqda. Ushbu yondashuv sug‘urta kompaniyasining kapitali va risklari o‘rtasidagi mutanosiblikni ta’minlashga qaratilgan. Xususan, Solvency II standartlari sug‘urta kompaniyalaridan risklarni baholash va kapital yetarliligini muntazam nazorat qilishni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston sug‘urta bozorida ham risklarni baholash metodologiyasini xalqaro standartlar asosida modernizatsiya qilish zarur. Buning uchun aktuariy xizmatlarini rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va malakali mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. Sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar texnologiyalaridan foydalanish sug‘urta risklarini boshqarishning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Ushbu texnologiyalar real vaqt rejimida risklarni monitoring qilish, sug‘urta hodisalarini prognozlash va firibgarlik holatlarini aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, iqlim o‘zgarishlari bilan bog‘liq risklarning ortib borishi sug‘urta kompaniyalaridan ekologik risklarni baholash bo‘yicha yangi metodologiyalarni ishlab chiqishni talab etmoqda. Kelajakda sug‘urta risklarini boshqarish tizimi raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt va prediktiv analitika asosida rivojlanishi kutilmoqda.

Sug‘urta risklarini baholashni takomillashtirish sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy risk baholash usullari zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda yuzaga kelayotgan murakkab va dinamik risklarni to‘liq qamrab olish imkoniyatiga ega emas. Shu sababli sug‘urta risklarini baholash tizimida aktuariy modellashtirish, statistik tahlil, Big Data texnologiyalari, mashinaviy o‘qitish algoritmlari va sun’iy intellekt yechimlarini keng qo‘llash maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuvlar sug‘urta hodisalarini aniqroq prognoz qilish, zararlar darajasini kamaytirish va sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kelgusida sug‘urta risklarini baholash tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda riskga asoslangan boshqaruv konsepsiyasini rivojlantirish sug‘urta bozorining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Vaughan E.J., Vaughan T.M. Fundamentals of Risk and Insurance. New York: Wiley, 2022.*
2. *Rejda G.E., McNamara M. Principles of Risk Management and Insurance. Pearson Education, 2021.*
3. *Cummins J.D., Phillips R.D. Risk Management and Insurance Theory. Journal of Risk and Insurance, 2020.*
4. *Harrington S.E., Niehaus G.R. Risk Management and Insurance. McGraw-Hill Education, 2021.*
5. *Klugman S., Panjer H., Willmot G. Loss Models: From Data to Decisions. Wiley, 2020.*
6. *Dorfman M.S. Introduction to Risk Management and Insurance. Pearson, 2021.*
7. *Crouhy M., Galai D., Mark R. The Essentials of Risk Management. McGraw-Hill, 2021.*

8. *Outreville J.F. Theory and Practice of Insurance. Springer, 2020.*
9. *Swiss Re Institute. Global Insurance Market Reports, 2023.*
10. *International Association of Insurance Supervisors (IAIS). Insurance Core Principles, 2023.*
11. *Solvency II Directive and Risk-Based Capital Frameworks, European Union Reports,2023.*
12. *OECD. Insurance and Private Pensions Outlook, 2023.*
13. *O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.*
14. *O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining sug‘urta bozori bo‘yicha statistik ma’lumotlari.*
15. *Risk Management Society (RIMS). Global Risk Management Survey Reports, 2024.*